

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

**A házasság, mint jogintézmény polgári és egyházjogi összehasonlítása, különös tekintettel a
házasság létrejöttére és érvényességére**

Szerző:

dr. Csizmadiáné dr. Dóczi Zsuzsanna

Kézirat lezárva:

Kaposvár, 2024. május 21.

I. Alapvetés, a tanulmány célja

Jelen tanulmányom középpontjában a polgári (világi), illetve a kánonjogi házasság összehasonlító elemzése áll. A téma érdekességét - a profán, illetve egyházi jogintézmény meglepő hasonlóságainak és jelentős különbségeinek megismerhetőségén túl - a működő joggyakorlatban megnyilvánuló fontossága adja, tekintettel arra, hogy a polgári jogi házasságkötés mellett jelenleg is gyakran előfordul a „templomi esküvő”.

Mindenekelőtt egy lényeges kérdést szükséges tisztázni: melyik egyház szabályozását vizsgáljuk? Jelen tanulmány a hazánkban legnagyobb arányt képviselő keresztény, ezen belül is a római katolikus szertartás szerint megkötött házasságokat elemzi. Fontos hangsúlyozni a protestáns templomokban tartott frigyektől való alapvető különbséget. Ennek a háttérében az áll, hogy a római katolikus, valamint a protestáns keresztény vallási felekezetek esetében gyökeresen eltér a házasság természetéről és jellegéről vallott felfogás. Míg a Római Katolikus Egyház tanítása szerint a házasság a hét szentség egyike, addig a protestáns egyházak nem tekintik „sákramentumnak” a házasságot. A Római Katolikus Egyház a protestantizmusra adott válaszként, a hitújítók által feszegetett kérdésekre adott válaszként definiálta önmagát, és határozta meg nemcsak az Egyház fogalmát, hanem a Tridenti Zsinaton a szentségek fogalmát, illetve a számukat is. A szentségek - a legrövidebb definíció szerint - „látható jelek, melyek láthatatlan kegyelmet közvetítenek.” Tekintettel arra, hogy az Egyház szentségnek tekinti a házasságot, ezért különlegesen védelmezi is, mint a Római Katolikus Egyház titkát, mint élettevékenységének lényegét. A Zsinat tanítása megfellebbezhetetlen, köti a keresztényeket, térben és időben bárhol éljenek is.

II. A házasság, mint intézmény

Vizsgáljuk meg elsőként, hogy a házasság, mint intézmény miként kerül meghatározásra a polgári (világi), illetve egyházi szabályozásban!

II.1. A házasság az Alaptörvényben

A polgári jogi házasság fogalmát az Alaptörvény az alábbiak szerint határozza meg:

„(1) Magyarország védi a házasság intézményét mint egy férfi és egy nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi.

(2) Magyarország támogatja a gyermekvállalást.”¹

Az Alaptörvény megfogalmazása szerint a házasság tehát férfi és nő között önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösség. Lényeges elem, hogy a házasságot a magyar szabályozás hagyományosan egy férfi és egy nő viszonylatában fogja fel, ezen jogintézményt csak a különneműek esetében ismeri el. A törvényszövegből azonban korántsem egyértelmű, hogy mennyiben van szó szövetségről és mennyiben szerződésről. Nyilvánvaló, hogy a házasság célja a felek közötti életközösség, ami a tényleges együttélést is magában kell, hogy foglalja, maga a házasság azonban egyben köteléket is teremt. Ugyanakkor a kötelék és a házassági életközösség nem feltétlenül esik egybe.

Az Alaptörvény házasság-fogalmát az Alkotmánybíróság dolgozta ki az Alkotmány 15. §-a alapján, amely úgy rendelkezett, hogy „[a] Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét”. Az Alkotmánybíróság 14/1995. (III. 13.) AB határozatában megállapította, hogy „(...) a házasság intézménye kultúránkban és jogunkban is hagyományosan férfi és nő életközössége. Ez az életközösség tipikusan közös gyermekek születését és a családban való felnevelését célozza, amellett, hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is kerete. A gyermekek nemzésére és szülésére való képesség nem fogalmi eleme és nem feltétele a házasságnak, de a házasság eredeti és tipikus rendeltetéséből folyóan a házastársak különmeműsége igen. A házasság intézményét az állam arra tekintettel is részesíti alkotmányos védelemben, hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. Ez a magyarázata annak, hogy az Alkotmány 15. §-a együtt említi a védelem két tárgyát: A Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét”². Az Abh. a fenti értelmezés megerősítéseként utal az Európai Emberi jogi Bíróság Rees-határozatára³.

¹ Alaptörvény L. cikke

² Az Alkotmánybíróság 14/1995. (III. 13.) AB határozata

³ Az Európai Emberi jogi Bíróság Rees határozata 1986 október 17., A (1987)

II.2. A házasság az Egyházi Törvénykönyvben

Az egyházi házasságjogot az Egyházi Törvénykönyv (Codex Iuris Canonici, a továbbiakban: CIC) IV. könyv, I. rész, VII. cím alatt szabályozza, az 1055-től az 1165. kánonig terjedő szakaszban. Míg nem egységes az álláspont a tekintetben, hogy a házasságjogot bevezető 1055. kánon 1-2. §-a, a házasság definícióját vagy leírását adja. Mindenesetre tanulságos ideidézni a kánon szövegét, mert ez minden további vizsgálódás kiinduló pontja.

„1. § A házassági szövetséget, amelyben a férfi és a nő az egész élet olyan közösségét hozza létre egymással, amely természeténél fogva a házasfelek javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul, Krisztus Urunk a megkeresztek között a szentség rangjára emelte.

2. § Ezért a megkeresztek között nem állhat fenn érvényese házassági szerződés anélkül, hogy ugyanakkor ne lenne szentség is.”⁴

A jogszabály szövegének áttekintése során meglepő párhuzamot találunk a profán szabályozással. A fent idézett kánon 1. §-a „házassági szövetség” kifejezést használja, a 2. §-a pedig „házassági szerződésről” tesz említést. A kettős terminológia alkalmazása itt sem véletlen, sőt, nagyon is tudatos a jogalkotó részéről. A megfogalmazás ugyanis arra utal, hogy az egyházi értelemben vett házasságnak egyrészt van egy teológiai, másrészt van egy jogi aspektusa is. Mivel a házasság intézménye kettős természetű, ezért mindkét tudományág felől megközelíthetőnek, leírhatónak kell lennie. Teológiai szempontból a házasságot a „szövetség” kifejezéssel lehet leírni, hiszen két ember a házasságban egymással szövetségre lép, csakúgy, mint az Isten és ember kapcsolatát is a szövetség jelöli. Míg tehát a házasság szövetségi jellege a teológia fogalmkörébe tartozik, addig a szerződés a jogi aspektust jelöli. Fontos megjegyezni azonban azt is, hogy a két terminológia szorosan egymásra is utal, és nincs köztük semmiféle ellentmondás. Egyszerűen csak arról van szó, hogy egy olyan kettős realitású intézmény lényegét kell megragadni, aminek teológiai és jogi aspektusai is vannak. A két terminológia közti kapcsolat ott húzódik meg, hogy akivel az ember szövetséget köt, azzal egyúttal „le is szerződik.” Nincs tehát ellentmondás a között, hogy a CIC egy kánonon belül nevezi a házasságot

⁴ Codex Iuris Canonici (a továbbiakban: CIC) 1055. kánon

szövetségnek és szerződésnek is, hiszen mind a jogtudomány, mind a teológia tudománya felől meg kell tudni ragadni a házasság intézményét.

Amikor a házasságról jogi értelemben szerződésként beszélünk, akkor azt is le kell szögeznünk, hogy egy nagyon sajátos szerződést értünk alatta, ahol a szerződési szabadság szigorú korlátok közé van szorítva. A házasság egy speciális jogügylet, az alanyok köre szigorúan meghatározott: a polgári jogi szabályozással megegyezően egy férfi és egy nő, és szigorúan csak egy férfi és csak egy nővel léphet házasságra. A kánonjog ebben a vonatkozásban a tételes jogot megelőző természetjogot, illetve a még azt is megelőző isteni jogot kodifikálja és emeli be a CIC korpuszába. A Szentírásban ugyanis azt olvassuk, hogy az Isten férfinek és nőnek teremtette az embert. *„Akkor az Úristen megalkotta az embert a föld porából és orrába lehelte az életet leheletét. Így lett az ember élő lényé.”*⁵ Ezen alanyok számára tartja fenn a Római Katolikus Egyház a házasság intézményét.

A szerződés alanyainak körén túl a CIC szabályozza a házassági szövetség tartalmi részét is: azon pedig a „teljes élet közösségét” kell érteni, aminek - mint személyek közötti relációnak - különös intenzitása van. Magába foglalja mindazt, ami az élet velejárója. A CIC tömör megfogalmazásában a házasság olyan közösség férfi és nő között, mely természeténél fogva a házaspár javára irányul. Azaz, ami mind a ketten érdekét szolgálja, ami kiteljesíti az életüket.

A CIC fent idézett kánon 2. §-a kimondja, hogy a megkereszteltek között nem állhat fenn érvényes házassági szerződés anélkül, hogy az egyúttal szentség ne volna. Ebből az következik, hogy minden megkeresztelt személy közti házasságot a Római Katolikus Egyház szentségi házasságként ismer el, még akkor is, ha a házaspár fél saját vallási közössége, csoportja (pl. református, evangélikus egyházak) saját joga nem tartja a házasságot szentségnek.

⁵ Biblia Teremtés könyve 2,7

III. A házasság létrejötte

A házasság fogalmi meghatározásait követően vizsgáljuk meg a házasság létrejöttére vonatkozó szabályokat!

III.1. A polgári jogi házasságkötést megelőző eljárás

A polgári (családi) jogi szabályozásban a házasság létrehozatalát annak megkötése jelenti, ami a házasulók felek feladata, az eljárásban közreműködő hatóság pedig az anyakönyvvezető. A házasság változást keletkeztet a családi, illetve személyállapotban, ezért annak létrehozása hatályos jogunkban részletekbe menően szabályozásra került. A házasság megkötését megelőzően szükség van az úgynevezett házasságkötést megelőző eljárás lefolytatására, amiben meg kell vizsgálni, hogy a házasságkötés törvényes feltételei fennállnak-e. A házasulók házasságkötési szándékukat - főszabályként - kizárólag személyesen jelenthetik be, ezt szabályozandó az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény (a továbbiakban: At.) az alábbiak szerint rendelkezik:

„17. § (1) A házasságkötési szándék bármely anyakönyvvezetőnél bejelenthető.

(2) A házasulók a házasságkötési szándékukat - a (3) bekezdésben foglaltak kivételével - együttesen, személyesen jelentik be, amelyről az anyakönyvvezető a kormányrendeletben meghatározott adattartalmú jegyzőkönyvet vesz fel, amelyet a házasulók, az anyakönyvvezető és - ha közreműködött - a tolmács aláírnak. A tolmácsról az anyakönyvvezető gondoskodik. Kérelmükre tolmácsról a házasulók is gondoskodhatnak.”⁶

Mint a törvény szövegéből láthatjuk, a házasságkötési szándék bármely anyakönyvvezetőnél bejelenthető. Nézzük meg egy kicsit részletesebben, mit is mondanak az At. vonatkozó illetékességi szabályai:

„9. § (1) A házasságkötést és a bejegyzett élettársi kapcsolat létesítését megelőző eljárásra, a házasságkötésnél és a bejegyzett élettársi kapcsolat létesítésénél történő közreműködésre, valamint

⁶ Az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény (a továbbiakban: At.) 17. § (1)-(2) bekezdése

a házasság és a bejegyzett élettársi kapcsolat anyakönyvezésére az az anyakönyvvezető illetékes, aki előtt a házasulók vagy a felek a szándékukat bejelentik.”⁷

Tehát a házasságkötési szándék bármelyik anyakönyvi hivatalban bejelenthető, majd az lesz illetékes a házasság megkötésére, aki előtt a bejelentés történt. Mint majd látni fogjuk, az egyházjogi szabályozás ennél szigorúbb illetékességi szabályokat állapít meg. A házasságkötési szándék bejelentéséről, a bemutatott okiratokról és egyéb nyilatkozatokról az anyakönyvvezető jegyzőkönyvet vesz fel. A nyilatkozatokat a házasulandó feleknek személyesen, de időben nem feltétlenül együtt kell megtenni. Ebből a célból az anyakönyvvezetőt külön-külön is fel lehet keresni.

A házasságkötést megelőző eljárás a bejelentéssel veszi kezdetét, amit a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) az alábbiak szerint szabályoz:

„4:7. § [A házasságkötést megelőző eljárás]

(1) A házasságkötést megelőzően a házasulóknak az anyakönyvvezető előtt ki kell jelenteniük, hogy házasságuknak nincs jogi akadálya, és igazolniuk kell, hogy házasságkötésük jogi feltételei fennállnak.

(2) A házasságkötést az anyakönyvvezető csak a házasságkötési szándék bejelentését követő harminc nap utáni időpontra tűzheti ki. A jegyző e határidő alól indokolt esetben felmentést adhat.

(3) A házasulók valamelyikének közeli halállal fenyegető egészségi állapota esetén a házasulók nyilatkozata a házasságkötés összes jogi feltételének igazolását pótolja, és a házasságot a bejelentés után nyomban meg lehet kötni.”⁸

A törvényes feltételek fennállását a jövőbeni házastársaknak okiratokkal kell igazolniuk, így a személyazonosságukat, az állampolgárságukat, a családi állapotukat, illetve a részükre kiállított esetleges engedélyeket vagy felmentéseket.⁹ Engedélyt a házasságot kötni kívánó 16. életévét betöltött kiskorú személynek kell kérnie, mégpedig a gyámhatóságtól. Felmentést a jegyző adhat két

⁷ At. 9. § (1) bekezdése

⁸ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 4:7. §-a

⁹ Szeibert Orsolya: Családi jog (ELTE Eötvös Kiadó, 2023) 16. oldal

esetkörben és csakis előzetesen: testvérnek testvére vér szerinti leszármazójával kötött házassága esetére, valamint a házasságra előírt várakozási idő alól. Az anyakönyvvezetőnek meg kell tagadnia a házasságkötésénél való közreműködést, amennyiben fennáll az At.-ban meghatározott okok bármelyike, így - többek között - ha a házasságkötésnek jogi akadálya van, illetve ha a házasulók a házasságkötés törvényes feltételeit nem igazolták, avagy a házasságkötésükhöz a jogszabályban előírt felmentést vagy engedélyt nem mutatták be.¹⁰

III.2. Az egyházi házasságot megelőző eljárás

Hasonló szabályozást követ az egyházjog is, legalábbis a tekintetben, hogy az eljárás a házasságkötési szándék bejelentésével veszi kezdetét. Az „eljárásban közreműködő hatóság” ez esetben a klérus meghatározott személye lesz. A CIC 1108. kánon 1. §-a azt mondja ki, hogy *„Csak azok a házasságok érvényesek, amelyeket a helyi ordinárius (megyéspüspök) vagy a plébános vagy a kettő közül valamelyik által megbízott pap vagy diakónus közreműködésével és két tanú előtt kötöttek...”*. Mint látjuk, ezen kánon az eljáró „hatóság” hatásköri és illetékességi szabályait is lefekteti. A házasságkötés kapcsán a CIC 1058. kánonja így fogalmaz: *„Mindenki köthet házasságot, akit ettől a jog el nem tilt.”*. A polgári szabályozáshoz hasonlóan itt is a megelőző eljárás keretében kerül vizsgálatra a törvényes feltételeknek való maradéktalan megfelelés. Lényeges különbség azonban, hogy az illetékesség főszabályként területi elvű, amire a kánonszöveg a *„helyi”* szóval utal. Amennyiben a házasulandó felek a házasságkötésre más egyházközség területén kívánnak sort keríteni, úgy a területileg illetékes püspök, illetve plébános engedélyére van szükség. Az okiratok tekintetében lényeges, hogy a házasságkötés helyétől függetlenül a házasulandó feleknek az egyházi anyakönyvezés helye szerinti plébániától kell igazolást kérniük.

Az egyházi anyakönyv olyan egyházi jegyzék, amelyben a keresztelezésre, a házasságkötésre, a bérmlásra, illetve a temetésre vonatkozó adatokat tartják nyilván, jellemzően időrendben. A rendszeres anyakönyvezést 1563-ban a Tridenti Zsinaton rendelte el IV. Pius pápa. Magyarországon a Római Katolikus Egyházban az ellenreformáció kezdetén tartott 1611. évi Nagyszombati Zsinat intézkedett az anyakönyvek vezetéséről. Az egyházi anyakönyvezésben 1625-ben további jelentős változás következett be, amikor Pázmány Péter esztergomi érsek az V. Pál pápa által kiadott *Rituale*

⁸ Szeibert Orsolya: Családi jog (ELTE Eötvös Kiadó, 2023) 16. oldal

Romanumot az egész országban kötelezővé tette. A *Rituale Romanum* ötféle előjegyzést vezetett be: a keresztelési, házassági és halálozási anyakönyvek mellett, külön a bérmlási anyakönyvet, valamint az ún. *Status Animarumot*, amely a húsvéti áldozás időpontjában az egész lakosságot tartalmazta háztartások, illetve családok szerint.

A törvényes feltételek fennállását tehát a házasulni szándékozó feleknek itt is okiratokkal kell igazolniuk, így az esetek döntő részében kiszűrhetőek az esetlegesen fennálló házassági akadályok. Az eskető püspököknek, papnak, illetve diakónusnak ugyanúgy meg kell tagadnia a házasságkötésénél való közreműködést, amennyiben ilyen akadályt észlel. További, a polgári jogi eljárástól eltérő szabály, hogy a házasulandó feleknek házasságra felkészítő „képzésen”, úgynevezett „jegyesoktatáson” kell részt venniük, amely segíti a házasulandó feleket abban, hogy felmérjék a házassági szövetségre való felkészültségüket, érettségüket. Az alábbiakban tekintsük át ezen eljárások kánonjogi szabályait:

„A lelkipásztorok kötelesek gondoskodni arról, hogy saját egyházi közösségük segítséget nyújtson a krisztushívőknek a házasság állapot keresztény szellemben való megőrzésére és tökéletesítésére, Ezt a segítséget elsősorban a következőképpen kell megadni:

1. szentbeszédekkel, a gyermekeknek, az ifjúságnak és a felnőtteknek szóló hitoktatással, sőt a tömegtájékoztatási eszközök használatával is; ezek során a krisztushívők oktatást nyernek a keresztény házasság jelentéséről, a keresztény házastársak és szülők feladatáról;

2. a házasságkötésre való személyes felkészítéssel, amelynek során a jegyesek új állapotuk szentségére és kötelességeire alkalmassá válnak;”¹¹

„Mielőtt házasságkötésre kerül a sor, be kell bizonyosodnia annak, hogy az érvényes és megengedett házasságkötésnek semmi nem áll útjában.”¹²

¹¹ CIC 1063. kánon

¹² CIC 1066. kánon

„Halálveszély esetén, ha más bizonyítékok nem szerezhethők be, elegendő, ha csak ellenkező jelek nincsenek, a felek - adott esetben esküvel megerősített - állítása, hogy meg vannak keresztelve, és semmi akadály nincs köztük.”¹³

„Minden hívő köteles a házasság megkötése előtt felfedni a plébános vagy a helyi ordinárius előtt azokat az akadályokat, amelyekről tudomása van.”¹⁴

„Ha a vizsgálatot más tartotta meg, mint az a plébános, akinek közre kell működnie a házasságkötésnél, akkor ezek eredményéről mielőbb hiteles okiratban értesítse ezt a plébánost.”¹⁵

IV. A házasság létrejötte

Folytassuk a vizsgálatot a házasság létrejöttének összehasonlító elemzésével.

IV.1. A polgári jogi házasság létrejötte

Az összehasonlítást a polgári jogi szabályozás áttekintésével kezdjük!

„4:5. § [A házasság létrejötte]

(1) Házasság akkor jön létre, ha az együttesen jelen lévő férfi és nő az anyakönyvvezető előtt személyesen kijelenti, hogy egymással házasságot köt. A nyilatkozat feltételhez vagy határidőhöz nem köthető.

(2) A kijelentés kölcsönös megtörténte után az anyakönyvvezető a házasság létrejöttét megállapítja és a házasságkötés tényét a házassági anyakönyvbe bejegyzi.”¹⁶

¹³ CIC 1068. kánon

¹⁴ CIC 1069. kánon

¹⁵ CIC 1070. kánon

¹⁶ Ptk. 4:5. § (1)-(2) bekezdése

„28. § (1) A házasság megkötésekor az anyakönyvvezető és két tanú előtt a házasulók házasságkötésre irányuló nyilatkozatot tesznek.

(2) Az anyakönyvvezető előbb az egyik, majd a másik házasulónak külön-külön név szerint felteszi a kérdést: kijelenti-e, hogy a jelen lévő másik féllel házasságot köt?

(3) Ha a feltett kérdésre mindkét házasuló igennel válaszolt, az anyakönyvvezető megállapítja, hogy a házasságkötés utáni nevükön megnevezett felek a Polgári Törvénykönyvről szóló törvény értelmében házastársak.”¹⁷

„4:8. § [A házasságkötés alaki szabályai]

(1) A házasságkötés két tanú jelenlétében nyilvánosan, az önkormányzat hivatali helyiségében történik.

(2) A házasulók kérelmére a házasság a nyilvánosság mellőzésével, illetve - a jegyző engedélye alapján - a hivatalos helyiségen kívül más, erre megfelelő helyen is megköthető.”¹⁸

Mint látjuk, a szabályozás részletekbe menően meghatározza, hogy a házasságkötés során közreműködő anyakönyvvezető mindkét házasulandó félnek egymás után felteszi azt a kérdést, hogy kijelenti-e, hogy a jelen lévő másik féllel házasságot köt. Ha erre a kérdésre mindketten igenlő választ adnak, akkor az anyakönyvvezető megállapítja, hogy az érintett férfi és nő házastársak, továbbá ezen tényt bejegyzi a házassági anyakönyvbe. Fontos hangsúlyozni, hogy - tekintettel arra, hogy a törvény szövege alapján a házasságot a felek nyilatkozata hozza létre - az anyakönyvezés nem konstitutív aktus.

IV.2. Az egyházi házasság létrejötte

Nézzük ugyanezen eljárás kánonjogi szabályozását! Alapvető fontosságú a CIC 1057. kánon 1. és 2. §-a, amelyet így fogalmaz meg a törvénykönyv:

¹⁷ At. 28. § (1)-(3) bekezdése

¹⁸ Ptk. 4:8. § (1)-(2) bekezdése

„1. § A házasságot a jogképes feleknek a törvényesen kinyilvánított beleegyezése hozza létre, amelyet semmiféle emberi hatalom sem pótolhat.

2. § A házassági beleegyezés akarati cselekedet, amelyben a férfi és a nő visszavonhatatlan szövetségben kölcsönösen átadják és elfogadják egymást, házasság létesítése céljából.”¹⁹

A kánon nagyon fontos jogdogmatikai kijelentéseket tartalmaz, a minden szentségi házasság érvényességi kritériumának esszenciáját. Ezek szerint hármas feltételnek kell teljesülnie ahhoz, hogy érvényes házasságról beszélhessünk. A házasulandó feleknek jogképességgel kell rendelkezniük, a beleegyezésüket a házasságba ki kell nyilvánítaniuk, illetve ezt törvényes formában kell megtenniük. E három szemponton múlik minden szentségi házasság érvényessége. Amennyiben ezen konjunktív elemek fennállnak, a házasság szentsége érvényesen létrejött, úgy az a sírig köt. Ebben a Római Katolikus Egyház Jézus Krisztus kijelentését követi: *„Amit Isten egybekötött, ember szét ne válassa.*”²⁰

Mint láthatjuk a kánon megfogalmazásából, a házasságot a beleegyezés hozza létre. Ezt a beleegyezést annyira fontos elemnek tekinti a kánonjog, hogy leszögezi, hiányát semmiféle emberi hatalom nem pótolhatja vagy helyettesítheti. De ha a beleegyezés a házasság létrehozó oka, ha a beleegyezés kinyilvánítása a házasság esszenciális pillanata, akkor ez azt is jelenti, hogy minden, a házasságba történő beleegyezés kinyilvánítása érvényes házasságot keletkeztet. Így két protestáns személynek a saját felekezete szerinti házasságkötése a Római Katolikus Egyház értelmezése szerint érvényes házasság és szentség is, mert megkereszteltek között nem állhat fenn érvényes házassági szerződés, hogy az ugyanakkor szentség ne volna.²¹ Nyomatékosítanunk kell azonban, hogy a szentségi házasság, és minden szentség érvényes felvételéhez a keresztség szentségében előzetesen részesedni kell, így két nem keresztény személy házassága egyházjogilag érvényes lehet, azonban szentségi házasságot nem keletkeztet.

Az eddigi vizsgálataink alapján azt tapasztaltuk, hogy a világi, illetve kánonjogi szabályozás a házasság intézménye, célja, illetve megkötése tekintetében szinte csak hasonlóságokat mutat. Mindkét házasságfogalomban közvetlenül vagy közvetetten jelen van a szerződés, illetve a szövetség

¹⁹ CIC 1057. kánon

²⁰ Biblia Máté Evangéliuma 19,6

²¹ CIC 1055. kánon 2.§-a

kettőssége, továbbá a házasságot - a törvényes feltételek előzetes vizsgálatát követően - a felek akaratnyilvánítása hozza létre.

V. Az érvényes, az érvénytelen és a nemlétező házasság

Most nézzük meg a házasság létrejötte érvényességének feltételeit, amiben - mint látni fogjuk - alapvető és jelentős különbségek mutatkoznak a két jogi szabályozás között!

V.1. A nemlétező és az érvénytelen házasság elhatárolása

Kezdjük mindjárt azzal, hogy a polgári jogi szabályozás az érvénytelen házasságtól elhatárolja az úgynevezett nemlétező házasság fogalmát.

„4:5. § [A házasság létrejötte]

(3) A házasság az (1) bekezdésben foglalt feltételek hiányában nem jön létre. A nemlétező házasságot úgy kell tekinteni, mintha meg sem kötötték volna.”²²

A fenti rendelkezésekből következően tehát, amennyiben a házasulók nem az anyakönyvvezető előtt, illetve nem személyesen voltak jelen, továbbá nem jelentették ki, hogy egymással házasságot kötnek, illetve ezen nyilatkozatukat feltételhez vagy határidőhöz kötötték, a házasság nem jön létre. Nagyon fontos ezzel kapcsolatosan kiemelni, hogy a nemlétező házasság nem vált ki házassági jogi hatásokat.

„4:6. § [Házasság létezésének vagy nem létezésének megállapítása]

(1) Ha a házasság létezése vagy nemlétezése közigazgatási hatósági eljárásban nem tisztázható, a házasság létezésének vagy nemlétezésének megállapítása iránt bármelyik házastárs, az ügyész vagy az jogosult pert indítani, akinek a megállapításhoz jogi érdeke fűződik.

²² Ptk. 4:5. §-a

(2) A pert a házastársnak a másik házastárs ellen, az ügyésznek vagy a per megindítására jogosult más személynek mindkét házastárs ellen kell indítania. Ha az a fél, aki ellen a pert meg kellene indítani, már nem él, a keresetet a bíróság által kirendelt ügygondnok ellen kell indítani.

*(3) A házasság létezését vagy nemlétezését megállapító ítélet mindenkivel szemben hatályos.*²³

A nemlétező házasság megállapításához alapvetően nincs szükség bírói ítéletre, arra bárki, bármilyen hatósági eljárásban hivatkozhat, azonban, ha a tényállás közigazgatási eljárásban nem tisztázható, akkor a házassági per indítására van lehetőség. Ezen pert az egyik házastársnak a másik házastárs ellen, az ügyésznek vagy a per megindítására jogosult más személynek pedig mindkét házastárs ellen kell megindítania. Előfordulhat olyan eset, hogy az a személy, aki ellen a pert meg kellene indítani, már nem él. Ilyenkor a keresetet a bíróság által kirendelt ügygondnok ellen kell benyújtani.

V.2. Az érvénytelen házasság, az érvénytelenségi okok

A polgári jogi szabályozásban - a kánonjoggal ellentétben - a házasság létezését vagy nem létezését szigorúan el kell határolni a házasság érvénytelenségétől. A legfontosabb alaki hibák (nem anyakönyvvezető előtt, nem személyesen, nem jelentették ki, hogy egymással házasságot kötnek, nyilatkozatukat feltételhez vagy határidőhöz kötötték) a házasság nemlétét eredményezik, ezzel szemben az érdemi előfeltételek hiánya esetén érvénytelenül jön létre a házasság. Magától értetődő, hogy az érvénytelenség kérdését kizárólag a már létrejött házasságok esetén lehet vizsgálni. A nemlétező házasság megállapításával ellentétben a házasság érvénytelenségét csak jogerős bírói ítélet mondhatja ki, tehát ezen igény kizárólag megtámadás útján érvényesíthető, azaz az érvénytelenség esetén nincs semmisség. A házasság érvénytelenítése visszaható hatályú (*ex tunc*), azonban bizonyos maradék joghatások fennmaradnak. Lényeges azonban, hogy a polgári jogban az érvénytelenség bizonyos esetekben orvosolható, amelynek következménye a házassághoz fűződő azon joghatás beállása, mintha az érvényesen jött volna létre.

Az érvénytelenségi okok zárt kört alkotnak, azokat a Ptk. a Negyedik könyv II. cím (A házasság érvénytelensége) I. Fejezetében (A házasság érvénytelenségének okai) egyrészt felsorolja, másrészt

²³ Ptk. 4:6. §-a

részletes szabályokat is rendel hozzájuk. Az alábbiakban tekintsük át ezen érvénytelenségi okokat és szabályozásukat:

„4:9. § [A házasságkötési korhatár]

(1) Érvénytelen a kiskorú házassága, ha azt a gyámhatóság előzetes engedélye nélkül kötötte.

(2) A gyámhatóság a tizenhatodik életévét betöltött korlátozottan cselekvőképes kiskorúnak a házasságkötésre jogszabályban meghatározott esetben engedélyt adhat.

(3) Az engedély megadásáról vagy megtagadásáról a gyámhatóság a szülő vagy gyám meghallgatása után határoz. Nincs szükség annak a szülőnek a meghallgatására, aki a szülői felügyeleti jogát a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben sem gyakorolhatja, ismeretlen helyen tartózkodik vagy meghallgatása más elháríthatatlan akadályba ütközik.

(4) A gyámhatóság engedélye nélkül vagy a tizenhatodik életév betöltése előtt kötött házasság a házastárs nagykorúságának elérését követő hat hónap elteltével a megkötésének időpontjára visszamenőleg érvényessé válik, ha az érintett házastárs a fennálló házasságot e jogvesztő határidő alatt nem támadja meg, vagy kérelmére a bíróság a más jogosult által korábban ebből az okból megindított pert megszünteti.”²⁴

A hatályos szabályozás alapján a polgári házasságkötés alsó korhatára főszabályként betöltött 18. életév azzal, hogy gyámhatóság a 16. életévét betöltött korlátozottan cselekvőképes kiskorúnak a házasságkötésre engedélyt adhat. Az engedély megadásának feltételeit a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Gyer.) tartalmazza:

„36. § (1) A gyámhivatal a házasságkötésre vonatkozó előzetes engedélyt akkor adja meg, ha

a) a házasságkötés a kiskorú gyermek érdekét szolgálja,

²⁴ Ptk. 4:9. §-a

b) az engedély megadása iránti kérelmet a kiskorú gyermek szabad akaratából, befolyástól mentesen nyújtotta be,

c) a 34. § (2) bekezdésében meghatározott feltételek fennállnak.

(2) Önmagában az a tény, hogy a kiskorú várandós - az egyéb körülmények gondos vizsgálata és mérlegelése nélkül - nem alapozza meg a házasságkötés engedélyezését.

(3) A házasságkötési engedély a gyámhivatali határozat véglegessé válását követő 6 hónapig hatályos.

(4) A házasságkötés engedélyezéséről szóló határozatot a gyámhivatal közli a családtámogatási ellátást folyósító szervvel.”²⁵

Fontos azonban leszögezni, hogy a tizenhat éves korhatár abszolút házassági akadály, ami alól felmentés semmilyen körülmények között nem adható. A Ptk. 4:9. § (4) bekezdésében foglalt rendelkezésekből azonban láthatjuk azt is, hogy ezen érvénytelenségi ok orvosolható, ugyanis amennyiben a 16. életévét betöltött kiskorú házasságkötésére a gyámhatóság engedélye nélkül kerül sor, az a nagykorúságának elérését követő hat hónap elteltével a megkötésének időpontjára visszamenőleg érvényessé válik, amennyiben az érintett házastárs a fennálló házasságot e határidő alatt nem támadja meg, vagy kérelmére a bíróság a más jogosult által korábban ebből az okból megindított pert megszünteti.

„4:10. § [Gondnokság alá helyezés folytán cselekvőképtelen személy házassága]

(1) Érvénytelen annak a házassága, aki a házasság megkötésekor cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alatt állt.

(2) A gondnokság alá helyezett házassága a gondnokság alá helyezés megszüntetését követő hat hónap elteltével a megkötésének időpontjára visszamenőleg érvényessé válik, ha az a házastárs, akinek személyében az érvénytelenség oka megvalósult, a fennálló házasságot e jogvesztő határidő

²⁵ A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Gyer.) 36. §-a

alatt nem támadja meg, vagy kérelmére a bíróság a más jogosult által korábban ebből az okból megindított pert megszünteti.”²⁶

Az előző ponthoz hasonlóan orvosolható érvénytelenséget eredményez, ha olyan személy köt házasságot, aki a házasság megkötésekor cselekvőképeséget teljesen korlátozó gondnokság alatt állt. A házasság a gondnokság alá helyezés megszüntetését követő hat hónap elteltével ex tunc hatállyal válik érvényessé, ha a cselekvőképeségét visszanyerő házastárs a fennálló házasságot ezen határidő alatt nem támadja meg, vagy kérelmére a bíróság a más jogosult által korábban ebből az okból megindított pert megszünteti.

„4:11. § [Cselekvőképtelen állapotban kötött házasság]

(1) Érvénytelen annak a házassága, aki a házasság megkötésekor cselekvőképtelen állapotban volt.

(2) A házasság a házastárs cselekvőképeségének visszanyerésétől számított hat hónap elteltével a megkötésének időpontjára visszamenőleg érvényessé válik, ha az a házastárs, akinek személyében az érvénytelenségi ok megvalósult, a fennálló házasságot e jogvesztő határidő alatt nem támadja meg.”²⁷

Hasonló a helyzet, ha a házasság megkötésekor valaki ugyan nem állt cselekvőképeséget korlátozó gondnokság alatt, azonban a házasság megkötésekor cselekvőképtelen állapotban volt, így a belátási képessége a házasságra vonatkozó jognyilatkozat megtételekor hiányzott. Fontos kiemelni, hogy ez egy relatív érvénytelenségi ok, így csak az hivatkozhat rá, aki a házasság megkötésekor cselekvőképtelen állapotban volt. A megtámadásra nyitva álló határidő az előző pontokhoz hasonlóan hat hónap, ami a házastárs cselekvőképeségének visszanyerésétől kezdődik.

„4:12. § [Rokoni, hozzátartozói kapcsolat]

(1) Érvénytelen

²⁶ Ptk. 4:10. §-a

²⁷ Ptk. 4:11. §-a

a) az egyenesági rokonok házassága;

b) a testvérek egymással kötött házassága;

c) a testvérnek testvére vér szerinti leszármazójával kötött házassága; és

d) az örökbefogadónak az örökbefogadottal az örökbefogadás fennállása alatt kötött házassága.

(2) A testvérnek testvére vér szerinti leszármazójával kötött házassága nem érvénytelen, ha a jegyző e házassági akadály alól a házasságkötés előtt vagy a házasság fennállása alatt felmentést ad. Felmentés akkor adható, ha a házassággal létrejövő kapcsolat a születendő gyermekek egészségét nem veszélyezteti.”²⁸

Ezen pont viszonylag kevés magyarázatra szorul, az egyenesági rokonok, illetve testvérek abszolút házasságkötési akadályai mind erkölcsi, mind pedig genetikai okokból indokolt. Az örökbefogadó az örökbefogadottal szintén morális okokból nem köthet érvényes házasságot, legalábbis az örökbefogadás fennállása alatt. Relatív házassági akadálnak, azaz orvosolható érvényességi oknak minősül a testvérnek testvére vér szerinti leszármazójával kötött házassága, amennyiben a jegyző ezen házassági akadály alól a házasságkötés előtt vagy a házasság fennállása alatt felmentést ad. A Ptk. ugyanakkor szigorúan rögzíti, hogy felmentés csak abban az esetben adható, ha a házassággal létrejövő kapcsolat a születendő gyermekek egészségét nem veszélyezteti. De mi kell a jegyzői engedélyhez? Egy illetékmentes kérelem benyújtása a jegyzőnek, amihez csatolni kell egy orvosi igazolást arról, hogy a kapcsolatuk a születendő gyermekek egészségére nem jelent majd veszélyt. Ezt a tudomány jelenlegi fejlettsége révén genetikai vizsgálatokkal kiválóan fel lehet előzetesen térképezni. A jegyzőnek a kérelem és az orvosi vizsgálat kézhezvétele után 30 napja van a döntésre.

„4:13. § [Korábbi házasság fennállása]

(1) Érvénytelen a házasság, ha a házasulók valamelyikének korábbi házassága fennáll.

²⁸ Ptk. 4:12. §-a

(2) Az újabb házasság a korábbi házasság megszűnésének időpontjától érvényessé válik. Ha a bíróság a korábbi házasság érvénytelenségét állapította meg, az újabb házasság a megkötésének időpontjára visszamenőleg válik érvényessé.”²⁹

A kettős házasság tilalma a monogámia alapkövetelményéből ered, ennek megszegése nem csak családi jogi, hanem büntetőjogi szankciót is eredményez, amit a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) nevesít.

„214. § Aki házasságának fennállása alatt újabb házasságot köt, vagy aki házas személlyel házasságot köt, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”³⁰

Mivel a Ptk. szabályai alapján az újabb házasság a korábbi házasság megszűnésének időpontjától érvényessé válik, fontos kérdés, hogy mik a házasság megszűnésének esetei.

„4:20. § [A házasság megszűnésének esetei]

(1) A házasság megszűnik

a) az egyik házastárs halálával;

b) bírósági felbontással.

(2) A házasságot a másik házastárs újabb házasságkötése esetén akkor is megszüntnek kell tekinteni, ha a házastárs halálára vonatkozó anyakönyvi bejegyzés, a halál tényét megállapító vagy a holtnak nyilvánító bírósági határozat hatálya az újabb házasságkötést követően megdől, feltéve, hogy az újabb házasságkötéskor egyik házасuló sem tudta, hogy a halál nem következett be.

(3) A házasság megszűnése időpontjának az (1) bekezdés a) pontja és a (2) bekezdés esetén azt a napot kell tekinteni, amelyet a halotti anyakönyvi bejegyzés vagy a bírósági határozat a halál

²⁹ Ptk. 4:13. §-a

³⁰ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 214. §-a

napjaként feltüntet. A házasság az (1) bekezdés b) pontja esetén a házasságot felbontó ítélet jogerőre emelkedésének napján szűnik meg.”³¹

Az érvénytelen házasság is házassági akadály, mert az ilyen házasság is fennáll az érvénytelenséget megállapító jogerős ítélet meghozataláig. Amennyiben a bíróság megállapítja a korábbi házasság érvénytelenségét, az újabb házasság a megkötésének időpontjára visszamenőleg válik érvényessé.

V.3. A polgári jogi házasság érvénytelenítése

A polgári házasság érvénytelenségi okainak áttekintése után nézzük meg, az érvénytelenítéssel kapcsolatos szabályozást, amit a Ptk. a Negyedik könyv II. cím (A házasság érvénytelensége) II. Fejezete (A házasság érvénytelenségének megállapítása) tartalmaz.

„4:14. § [A házasság érvénytelenítése]

(1) A házasságot akkor lehet érvénytelennek tekinteni, ha érvénytelenségét a bíróság az erre irányuló perben (a továbbiakban: érvénytelenítési per) megállapította.

(2) A házasság érvénytelenségét megállapító ítélet mindenivel szemben hatályos.

(3) Az érvénytelen házassághoz az e törvényben meghatározott jogkövetkezmények fűződnek.”³²

Látható tehát, hogy önmagában az érvénytelenségi ok fennállása nem teszi „automatikusan” érvénytelenné a házasságot, ahhoz a bíróság jogerős ítéletére van szükség. Az érvénytelenített házasság visszaható (*ex tunc*) hatállyal lesz érvénytelen, így a felek visszakerülnek a megkötés előtti státusba. A törvény azonban nevesít néhány mégis fennmaradó jogkövetkezményt, ezek az úgynevezett maradék joghatások. Ennek megfelelően a házasság érvénytelensége nem érinti az apasági vélelmet, a névhasználatot, a vélt házasság vagyoni jogkövetkezményeit pedig a Ptk. 4:36. § tartalmazza. Tekintsük át az érvénytelenítési per indítására vonatkozó szabályozást!

„4:15. § [Érvénytelenítési per indításának jogosultsága]

³¹ Ptk. 4:20. §-a

³² Ptk. 4:14. §-a

(1) Az érvénytelenítési pert a házasság fennállása alatt és a házasság megszűnése után is meg lehet indítani.

(2) Érvénytelenítési per indítására - ha e törvény eltérően nem rendelkezik - bármelyik házastárs, az ügyész vagy az jogosult, akinek a házasság érvénytelenségének megállapításához jogi érdeke fűződik.

(3) Ha az a jogosult, aki a pert megindította, meghal, a perben helyére bármelyik másik jogosult beléphet.”³³

„4:16. § [A perindítási jogosultság korlátozása]

(1) A nagykorúság elérése után a házasságkötési engedély hiányában a kiskorúság miatt és a gondnokság megszüntetése után a gondnokság alatt állás miatt az a házastárs jogosult érvénytelenítési per indítására, akinek személyében az érvénytelenség oka megvalósult. A pert a jogosult a nagykorúság elérésétől, illetve a gondnokság megszüntetésétől számított hat hónapon belül indíthatja meg.

(2) A házasságkötéskor fennállt cselekvőképtelen állapot miatt az a házastárs jogosult érvénytelenítési per indítására, aki a házasságkötéskor cselekvőképtelen állapotban volt. A pert a cselekvőképtelen állapot megszűnése után hat hónapon belül lehet megindítani attól a naptól kezdődően, amikor a házastárs a cselekvőképességét visszanyerte. Ha a házastárs a cselekvőképességének visszanyerése előtt meghalt, a házastárs halálától számított hat hónapon belül a házasság érvénytelenségének megállapítása iránt az ügyész indíthat pert.

(3) Az (1)-(2) bekezdésben megjelölt határidők elmulasztása jogvesztéssel jár.

(4) Ha az (1)-(2) bekezdések szerint a perindításra kizárólagosan jogosult házastárs meghal, az általa megindított perben helyébe bárki beléphet, aki érvénytelenítési per indítására jogosult.”³⁴

„4:17. § [A perindítási jog személyes gyakorlása]

³³ Ptk. 4:15. §-a

³⁴ Ptk. 4:16. §-a

(1) A házasság érvénytelenítése iránt a pert a jogosultnak személyesen kell megindítania.

(2) Törvényes képviselőjének hozzájárulása nélkül indíthat pert az a házastárs, aki cselekvőképességében a perindítás tekintetében részlegesen korlátozott.

(3) Ha a jogosult cselekvőképtelen, a pert nevében a gyámhatóság hozzájárulásával törvényes képviselője indíthatja meg.”³⁵

„4:18. § [Az érvénytelenítési per alperesei]

Az érvénytelenítési pert a házastársnak a másik házastárs ellen, az ügyésznek és a per megindítására jogosult más személynek mindkét házastárs ellen kell indítania. Ha az a fél, aki ellen a pert meg kellene indítani, már nem él, a keresetet a bíróság által kirendelt ügygondnok ellen kell indítani.”³⁶

„4:19. § [A házasság érvényességének megállapítása]

A házasság érvényességének megállapítása iránti perre a házasság érvénytelenségének megállapítása iránti perre vonatkozó rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell.”³⁷

A házasság érvénytelenítése iránti pert tehát mind a házasság fennállása alatt, mind pedig utána meg lehet indítani. Kiemelten fontos azonban a relatív érvénytelenségi okok esetében a perindításra nyitva álló jogvesztő határidők betartása. A felperesek és alperesek köre is pontosan meghatározásra került, így a per megindítására a házastárs, az ügyész vagy az jogosult, akinek a házasság érvénytelenségének megállapításához jogi érdeke fűződik. Fontos, hogy a pert csak személyesen lehet megindítani, illetve, hogy azt a cselekvőképességében részlegesen korlátozott fél a törvényes képviselő hozzájárulása nélkül is megindíthatja. Ha a per indítására jogosult személy cselekvőképtelen, a pert nevében a gyámhatóság hozzájárulásával törvényes képviselője indíthatja meg.

³⁵ Ptk. 4:17. §-a

³⁶ Ptk. 4:18. §-a

³⁷ Ptk. 4:19. §-a

V.4. Az egyházi jogi házasság érvénytelenítése

A polgári jogi szabályozás áttekintése után most nézzük meg a kánonjog vonatkozó szabályait! Mint már fentebb utaltam rá, az egyházi jog nem használja a nemlétező és az érvénytelen házasság megkülönböztetést, tehát mind az alaki, mind pedig az érdemi hibákat az érvénytelenség keretei között vizsgálja. Az érvénytelenség kapcsán lényeges, a CIC-ben szabályozott elem, hogy a házasságot jogkedvezmény illeti meg.

„A házasságot jogkedvezmény illeti meg, ennélfogva kétely esetén a házasság érvényessége mellett kell állást foglalni, amíg az ellenkezője be nem bizonyosodik.”³⁸

„Az érvénytelen házasságot, ha legalább az egyik fél jóhiszeműen kötötte meg, véltnek nevezzük mindaddig, amíg mindkét fél annak semmisségéről bizonyosságot nem szerez.”

A megfogalmazásból látható, hogy ez egy megdönthető vélelem (*praesumptio iuris*), amely ellen fennáll az ellenbizonyítás lehetősége. Mindaddig azonban, amíg az érvényesnek vélelmezett házasságról annak ellenkezőjét jogerős ítélet meg nem állapítja, fennállónak és érvényesnek kell vélelmezni azt. A jogkedvezmény, az érvényesség véelmének elve tehát védi a házasság jogi intézményét. Az érvénytelenítésre irányuló eljárás során tehát az érvényességgel ellentétes álláspontot, az érvénytelenséget kell tudni bizonyítani.

A Római Katolikus Egyház a házasság szentségéhez érvényességi kritériumokat fűz, amik között találunk mind pozitív, mind pedig negatív feltételeket. A pozitív érvényességi kritériumoknak együttesen jelen kell lenniük ahhoz, hogy érvényes szentségfelvételtől, azaz egyházi házasságról beszélhessünk; akár csak egy ilyen is feltétel hiányzik, érvényesen nem jön létre a szentségi házasság. A negatív kritériumokkal a helyzet pont fordított; ezek nem lehetnek adottak annak érdekében, hogy a szentséget érvényesnek tartsuk. Ha viszont adott volt akár csak egy kritérium is, ami tilalmazott, a házasság szentsége érvényesen nem jött létre.

Tekintsük át először a pozitív feltételeket, amik gyakorlatilag a polgári jogi „házasság létrejötte” szabályozással állíthatók párhuzamba. Mint már korábban is láttuk, a CIC 1057. kánon 1. § alapján a

³⁸ CIC 1060. kánon 3. §-a

házasulandó feleknek jogképességgel kell rendelkezniük, a beleegyezésüket a házasságba ki kell nyilvánítaniuk, illetve ezt törvényes formában kell megtenniük.

A jogképesség tekintetében nincs eltérés a világi szabályozáshoz képest. A házasságba való beleegyezés kinyilvánítása szintén megegyezik a polgári jogi regulákkal. A törvényes forma pedig, hogy a házasság szentségének kiszolgáltatása az arra jogosult egyházi személy előtt történjék meg. Ritkán ugyan, de előfordulhat olyan eset, amikor a törvényes forma betartására nincs lehetőség, azonban a házasság szentségének azonnali kiszolgáltatásához méltányolható érdek fűződik. Ezen eseteket a CIC az alábbiak szerint szabályozza:

„1. § Sürgető halálveszély esetén a helyi ordinárius mind a házasság megkötésének formája alól, mind pedig az áldozópapság szent rendjéből származó akadály kivételével minden egyes, akár nyilvános, akár titkos egyház jogi akadály alól felmentést adhat saját alárendeltjének, akárhol tartózkodik is, és mindenkinek, aki éppen a területén tartózkodik.

2. § Ugyanazon a körülmények között, amelyekről az 1. §-ban volt szó, de csak olyan esetekben, amelyekben a helyi ordináriust sem lehet elérni, ugyanilyen felmentési hatalma van: mind a plébánosnak, mind a szabályszerűen megbízott szent szolgálatot teljesítő személynek, mind annak a papnak vagy diakónusnak, aki a házasságnál az 1116. kán. 2. §-a szerint közreműködik.

3. § Halálveszélyben a gyóntatónak felhatalmazása van titkos akadályok alóli felmentésre belső fórumon, akár szentségi gyónásban, akár azon kívül.

4. § Abban az esetben, amelyről a 2. §-ban van szó, a helyi ordinárius elérhetetlennek minősül akkor is, ha csak táviratilag vagy telefonon lehet hozzá folyamodni.”³⁹

V.4. Az egyházi jogi házasság érvénytelensége, az érvénytelenségi okok

Nézzük most azokat a negatív feltételeket, amelyek fennállása érvénytelenségi okot jelenthet a szentségi házasság megkötésekor.

³⁹ CIC 1079. kánon

„1. § A férfi a betöltött tizenhatodik, a nő a betöltött tizennegyedik életéve előtt nem köthet érvényes házasságot.

2. §. A püspöki konferenciának joga van magasabb életkort megállapítani a házasság megengedett megkötéséhez.”⁴⁰

Összevetve a polgári jogi szabályozással láthatjuk, hogy az egyházi jog alacsonyabb házasságkötési korhatárt ír elő, ami ráadásul nemenként eltérő. Ettől az életkortól van lehetőség eltérni, azonban csak felfelé, ezt az adott terület püspöki konferenciája határozhatja meg.

„1. § A megelőző és örökös közösülési képtelenség, akár a férfi, akár a nő részéről, akár abszolút, akár relatív, a házasságot természetéből kifolyólag érvénytelenné teszi.

2. §. Ha a tehetetlenség akadályát illetően kétség áll fenn, akár jogi, akár ténybeli kétely, a házasságot nem kell megakadályozni, sem kétség esetén semmisnek nyilvánítani.

3. §. A meddőség nem tiltja és nem is érvényteleníti a házasságot, fenntartva az 1098. kán. előírását.”⁴¹

Ez egy különleges, a polgári jogban nyilvánvalóan nem szabályozott feltétel, azonban az egyházi jog szerint hivatkozási alap lehet a házasság érvénytelenségének megállapítására.

„1. §. Érvénytelenül kísérli meg a házasságot az, akinek korábbi házassági köteléke fennáll, még ha az a házasság nincs is elhálva.

2. §. Bár az előző házasság - bármely okból - érvénytelen, vagy fel van bontva, mégsem szabad másikat kötni, amíg az előző érvénytelensége vagy felbontása törvényesen és biztosan nem igazolt.”⁴²

⁴⁰ CIC 1083. kánon

⁴¹ CIC 1084. kánon

⁴² CIC 1085. kánon

A polgári jogban is szabályozott kettős házasság tilalma itt is megjelenik azzal a lényeges különbséggel, hogy itt nincs lehetőség a korábbi házasság érvénytelenségének megállapítása esetén az időközben kötött újabb házasság visszamenőleges érvényességének elismerésére.

„1. § Érvénytelen a házasság két olyan személy között, akiknek egyikét a katolikus egyházban keresztelték, vagy oda felvették, másika pedig nincs megkeresztelve.

2. §. Ez alól az akadály alól csakis az 1125. és 1126. kán.-ban előirt feltételek teljesítése után adjanak felmentést.

3. §. Ha a felet a házasságkötés idején általában megkereszteltnek tartották, vagy ha a keresztelese kétes volt, a házasság érvényessége vélelmezendő az 1060. kán. előírása alapján, amíg be nem bizonyosul, hogy az egyik fél meg van keresztelve, a másik pedig nincs megkeresztelve.”⁴³

A felmentés feltételeire az alábbi rendelkezések vonatkoznak:

„A helyi ordinárius az engedélyt megfelelő és ésszerű okból megadhatja; de ne adja meg, hacsak nem teljesítik az itt következő feltételeket:

1. a katolikus fél nyilvánítsa ki, hogy kész a hittől való eltávolodás veszélyeit elhárítani, továbbá ígérje meg őszintén, hogy erejéhez képest mindent megtesz azért, hogy minden gyermeke a katolikus egyházban keresztelkedjen és nevelkedjék;

2. ezekről a katolikus fél által teendő ígéretekről a másik felet idejében értesítsék, hogy biztos legyen, hogy ő valóban tudatában van a katolikus fél ígéretének és kötelezettségének;

3. mindkét felet meg kell tanítani a házasság céljaira és lényegi tulajdonságaira, melyeket egyik fél sem zárhat ki.”⁴⁴

⁴³ CIC 1086. kánon

⁴⁴ CIC 1125. kánon

„A püspöki konferencia feladata, hogy meghatározza mind azt, hogy milyen módon kell tenni ezeket a mindig megkívánt nyilatkozatokat és ígéreteket, mind pedig azt, hogy miképpen legyen ez a külső fórumon is bizonyítható, és hogyan értesüljön róla a nem katolikus fél.”⁴⁵

A fenti rendelkezések az úgynevezett „vegyes” egyházi házasságokra vonatkoznak. A fenti feltételek teljesülése esetén püspöki engedéllyel lehetőség van a házasság érvényes megkötésére.

„Érvénytelenül kísérlik meg a házasságot azok, akik szent rendben vannak.”⁴⁶

„Érvénytelenül kísérlik meg a házasságot azok, akiket szerzetes intézményben tett nyilvános, örök tisztasági fogadalom kötelez.”⁴⁷

A fenti személyek nem csak el vannak zárva a házasság szentségének kiszolgáltatása elő, de érvényesen nem is tudnak egyházi házasságot kötni.

„Egy férfi és egy olyan nő között, akit azért raboltak el vagy tartottak legalábbis fogva, hogy vele házasságot kössenek, nem állhat fenn semmiféle házasság, hacsak a nő később, a rablótól elkülönítve, biztos, szabad helyen, önként nem választja a házasságot.”⁴⁸

A nőrablás esetét az egyházjog külön kánon alatt szabályozza, ez a polgári jogban - a büntető jogkövetkezményeken túl - leginkább a nyilatkozattétel akarati hibájaként lenne értelmezhető.

„1. § Aki egy bizonyos személlyel való házasságkötés szándékával, halálát okozza az illető személy házastársának, vagy a saját házastársának, érvénytelenül kíséri meg ezt a házasságot.

2. § Ugyancsak érvénytelenül kísérelnek meg házasságot egymással azok, akik fizikai vagy morális együttműködéssel egyikük házastársának a halálát okozták.”⁴⁹

⁴⁵ CIC 1126. kánon

⁴⁶ CIC 1087. kánon

⁴⁷ CIC 1088. kánon

⁴⁸ CIC 1089. kánon

⁴⁹ CIC 1090. kánon

A fenti szabályozással párhuzamba állítható normákat a világi jogban nem találhatunk, a kánonjog szerint azonban a fenti - sajnálatos - eset is a házasság érvényességét eredményezi.

„1. § Egyenes ágú vérrokonság esetében a házasság érvénytelen az összes akár törvényes, akár természetes felmenő és lemenő rokonok között.

2. § Oldalágon érvénytelen egészen a negyedik fokig bezárólag.

3. § A vérrokonság akadályja nem többszöröződik.

4. § Sohasem szabad a házasságot megengedni, ha az iránt merül fel bármilyen kétség, hogy a felek nem vérrokonok-e egyenes ágon bármelyik fokon vagy az oldalág második fokán.”⁵⁰

„Az egyenes ágú sógorság bármely fokon érvénytelenné teszi a házasságot.”⁵¹

„A köztisztesség akadályja vagy olyan érvénytelen házasságból fakad, amelyben az életközösség már létrejött, vagy közismert, illetve nyilvános ágyasságból. A házasságot érvényteleníti egyenes ágon első fokon a nő vérrokonai és a férfi között, és megfordítva.”⁵²

„Nem köthetnek egymással érvényes házasságot, akik között örökbefogadásból származó törvényes rokonság áll fenn egyenes ágon vagy az oldalág második fokán.”⁵³

Végül felsorolásra kerülnek azok a rokoni kapcsolatok, amik esetében a szentségi házasság érvényes megkötésére nincs lehetőség. A polgári jogi szabályozáshoz képest az örökbefogadás itt is megtalálható, azonban jóval szélesebb körű tilalmakkal.

Az érvénytelenül létrejött házasságok megállapítása kapcsán le kell szögezni, hogy - tekintettel arra, hogy a szentségek a Római Katolikus Egyház életét jelentik - a szentségek érvényességét vagy érvénytelenségét megállapítani az Egyház kizárólagos kompetenciájába tartozik. Ugyanez vonatkozik a szentségek felvételéhez fűződő alkalmassági kritériumok megállapítására is. Ez az Egyház

⁵⁰ CIC 1091. kánon

⁵¹ CIC 1092. kánon

⁵² CIC 1093. kánon

⁵³ CIC 1094. kánon

elidegeníthetetlen, saját joga, amivel él is. Ebből az elvből azonban az is következik, hogy a szentszéki bíróság az érvénytelenítési perben azt vizsgálja, hogy a beleegyezés kinyilvánításának pillanatában, amikor megkötötték a házasságot, akkor az érvényesen jött-e létre. Ha igen, az érvényes házasságot csak a halál oldja fel. Ha nem, a már említett, és a sikeresen végigvitt érvénytelenítési perrel bizonyítható, hogy érvénytelen volt a házasságkötés, úgy *ex tunc*, azaz visszamenő hatállyal, a házassági beleegyezés kinyilvánításától fogva minősíti a jogi aktust érvénytelennek a bíróság. Ezért van az, hogy az egyházi bíróságot alapvetően nem az érdekli, hogy mi miatt és miért ment tönkre a házasság kapcsolata, hanem az az elsődlegesen fontos, hogy a beleegyezés kinyilvánításakor a házasság szentsége érvényesen létrejött-e. Ha igen, akkor csak a halál választja el a házastársakat egymástól.

V.4. Érvénytelenítési per az egyházi jogi házasság esetében

Az érvénytelenítési pert az illetékes egyházmegyei bíróság folytatja le, azt a házasságot kötött felek bármelyike kezdeményezheti. A keresetlevelet a felek lakóhelye, a házasságkötésük helye, avagy annál az egyházmegyei bíróságnál kell előterjeszteni, ahol az érvénytelenséget alátámasztó bizonyítékok fellelhetőek. A peralapító keresetlevélnek szigorú tartalmi és formai kritériumai vannak, abban - egyebek mellett - meg kell jelölni a percímet és a bizonyítékokat is. A tárgyalás során az eljáró bíróság mindkét felet külön-külön behívja, továbbá mindkettejük tanúit is meghallgatja. A per során elhangzottakat, továbbá a keletkező dokumentumokat a bíróság szolgálati titokként kezeli, így abból semmiféle részlet nem szivárog ki, a per adataiba a jogszabályban felsorolt személyek körén kívül nincs senki másnak betekintési joga.

2015. év decemberében a házasságok érvényesítésével kapcsolatban új egyházzogi szabályozás lépett hatályba. Az előző egyházi regulákhoz képest I. Ferenc pápa rendelkezései jelentős könnyítéseket hoztak, így már első fokon is születethet jogerős ítélet, tekintettel arra, hogy a mai érvénytelenítési pereket már nem kell a pápa elé terjeszteni, hanem az egyházmegyei bíróság saját hatáskörében dönt a házasság érvényessége vagy érvénytelensége kérdésében.

VI. Konklúzió

A házasság létrejöttének és érvénytelenségének polgári (világi) és egyházi szabályozását összevetve - néhány jelentős különbség mellett - sok hasonlóságot is találunk. Ez nem is annyira meglepő annak tükrében, hogy az egyházi házasság intézménye időben messze megelőzi a polgári jogi formáét, azaz a tradicionális alapokat is ez előbbi adja. Mindazonáltal a házasság hazai jogunk szerint 1894 óta a polgári házasság. A Magyarországon megkötött egyházi házasságok azért nem nyerhetnek polgári jogi elismertséget, mert a Ptk. 4:5. § (1) bekezdése alapján házasság akkor jön létre, ha az együttesen jelen lévő férfi és nő az anyakönyvvezető előtt személyesen jelenti ki, hogy egymással házasságot köt. Így az egyházi esküvő - az előírt hatóság előttiség hiánya miatt - polgári jogi szempontból nemlétező házasságot eredményez. Ezzel kapcsolatban az egyháznak nincs ellenvetése, amire a CIC is utalást tesz, az alábbiak szerint:

„A katolikusok házasságát, akkor is, ha csak az egyik fél katolikus, nem egyedül az isteni jog, hanem a kánonjog is szabályozza, tiszteletben tartva a polgári hatóság illetékességét e házasságnak merőben polgári hatásait illetően.”⁵⁴

Miután azonban hazánkban jelentős arányt képviselnek a polgári szertartást követően a katolikus egyház szabályai szerint megkötött szentségi házasságok, a két jogintézmény összevetése talán megfelelő érdeklődésre tarthat számot. A kánonjogi szabályozás egyes rendelkezéseit szemlélve meglepő esetkörök szabályozására lelhetünk, azonban figyelembe kell venni, hogy a CIC hatálya határokon átnyúló, a Római Katolikus Egyházra és annak intézményeire a világ minden pontján kiterjed. Ebből következően a szabályozást a tradicionális és kulturális eltérések figyelembe vételével kellett megalkotni.

⁵⁴ CIC 1059. kánon

Felhasznált irodalom és jogszabályok jegyzéke:

- Szeibert Orsolya: Családi jog (ELTE Eötvös Kiadó, 2023)
- Biblia
- Magyarország Alaptörvénye
- Alkotmánybíróság 14/1995. (III. 13.) AB határozata
- Az Európai Emberi jogi Bíróság Rees határozata 1986 október 17., A (1987)
- Codex Iuris Canonici
- Az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
- A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet
- A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény